

**A mágikus lények forrásai Sir Thomas Malory *Morte*
*Darthurjében***

Jelige: Fenevad

Lezárás dátuma: 2014. 11. 26.

A téma behatárolása

A dolgozat Sir Thomas Malory művének, az *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriájának*, vagyis a *Morte Darthurnek* szörnyetegein, mágikus lényein keresztül vizsgálja, az író mennyiben merített az arturiánus hagyományból, s mennyiben formázta maga a történetét. Ahhoz, hogy megfelelő képet kapjunk a műről és el tudjuk helyezni a korban, elengedhetetlen az arturiánus irodalom összefoglaló áttekintése.

A középkori irodalom osztályozására és kategóriákba sorolására több elképzelés, módszer is létezik. A dolgozat szempontjából legcélszerűbb kiemelni Jean Bodel három *matière*-jét. Jean Bodel költő a tizenkettedik század végén osztotta fel a magas irodalmat három témakörre, a *Szászok* (*Les Saisnes*) című lovagi gesztája előszavában. A *matière de Rome* a görög és a római mitológia és történetírás középkori adaptációja, fontos szereplői például Nagy Sándor és Julius Caesar. A második a *matière de France*, ide tartoznak a *chanson de geste*-ek, a Nagy Károlyról és Roland-ról szóló művek. A harmadik narratív anyag pedig a *matière de Bretagne*, azaz a Britannia történetével foglalkozó történetek összessége, melyeknek középpontjában Arthur király és az ő udvara, lovagjai és hölgyei állnak.

Az 1130-as évekre tehető az első olyan mű, ami Arthur, brit király életével foglalkozik, krónikaszerűen foglalva írásba az orális hagyományt. Ez Geoffrey of Monmouth *Historia regum Britanniae*-ja (*Britannia királyainak története*), ami még latinul íródott. Évtizedekkel később már népnyelven alkották *romance*-akat olyan híres szerzők, mint Chrétien de Troyes. Ezen regényekben általában egy-egy lovag egy-egy epizódikus kalandorozatával találkozunk, gondoljunk csak *Az oroszlános lovag*-ra (1170 körül), vagy *A kordé lovagja*-ra (1175 és 1181 között).

A következő fontos állomás a breton mondakör fejlődésében a Vulgáta-ciklus, avagy a Lancelot-Grál ciklus, a tizenharmadik század elejéről. A "Vulgáta" nevet azért viseli, mert a monda (mondakör) leginkább elterjedt változatát rögzíti. Mindezt népnyelven, egészen pontosan franciául teszi. Öt részből tevődik össze, amelyek ellentétben az előző század lovagregényeivel, prózai formában íródtak. Itt szilárdul meg az Arthur és udvara szerepköréhez rendelt legfontosabb keresztény motívum, nevezetesen a Grál keresése (noha erre már láthatunk példát korábban is, például Chrétien de Troyes *Perceval*-jában, azonban ott még nincs ilyen erősen kiemelve a Grál szentsége, de mindenesetre Chrétien beemeli ezt az elemet az arturiánus világba). Ennek a ciklusnak a feldolgozása, vagy ha úgy tetszik, folytatása a Poszt-Vulgáta ciklus, elemekkel a próza *Tristan*-ból is. Malorynek minden bizonnyal fontos forrásul szolgált ez a ciklus.

A tizennegyedik század végére, a tizenötödik elejére elterjedtté vált az angol költők körében az arturiánus alakok, témák használata. Ennek a hagyománynak két ága volt, az egyik a krónikák

történetírói példáját követte, a másik pedig a francia regények (nyilván valóan nem csak a prózai, sőt, inkább a verses művek) nyomán haladt. A krónika-hagyományt követte a századfordulón íródott alliteratív *Morte Arthure*, mely Arthur római háborújához kapcsolja a Mordred-féle lázadás, és a végső csata motívumát. Ez a mű szolgált Malorynak forrásul a római háború könyvéhez. A szintén ekkori stanzaikus *Morte Arthur* már a Lancelot-Guinivere féle viszonyt jelöli meg az atúriánus világ pusztulása okának. A Chrétien-féle epizódikus hagyományt követi a *Sir Gawain és a Zöld Lovag*, a XIV. század végéről. Természetesen ez korántsem tekinthető a középkori arturiánus irodalom kielégítő és teljes áttekintésének, a fentiek a Malory szempontjából mindenképpen fontos művek voltak. Ezek mellett még rengeteg népnyelvű és latin művet találunk ebben a témakörben, a lista szinte végtelen lehetne.

Az áttekintés után végül eljutunk tehát a dolgozat középpontjához: Sir Thomas Malory *Le Morte d'Arthur*-jéhez, vagyis *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriájához*. Sir Thomas Malory 1410 körül született, és 1471 március 14-én halt meg. 1455-től tombolt Angliában a rózsák háborúja, melynek aktív résztvevője volt. Többször bebörtönözték, s börtönévei alatt készítette el a hozzávetőlegesen 700 oldalas művét, és valószínűleg 1470-re fejezte be. Nyolc lazán kapcsolódó könyvből áll – máig sem tisztázott, ezt egyetlen műnek kell-e tekinteni, vagy inkább egy regényciklusról beszéljünk. A mű később, 1485. július 31-én William Caxton által került kiadásra, aki a szerkezetet alaposan átformálta. Malory eredeti 8 könyvét további részekre osztotta, azokat helyenként felcserélgetve¹.

A *Morte Darthur* kapcsán a szakirodalomban folyamatos kérdés az eredetiség problémája. Nehéz eldönteni, hogy a mű vajon mindössze egy kompilációja-e az évszázadok alatt felgyülemlett arturiánus műveknek, vagy esetleg Malory részben saját irománya, ami természetesen gyakran hagyatkozik a hagyományos történetelemekre. Ugyanis sok helyütt már-már kísértetiesen ismerősen köszöntenek vissza a történetek: Malory hetedik könyvében, a *The Book of Sir Launcelot and Queen Guinivere*-ben (Sir Launcelot és Guinivere királyné könyve) a *The Knight of the Cart* (A kordé lovagja) fejezet erősen emlékeztetheti az olvasót Chrétien de Troyes *Lancelot*-jára, melynek másik címe is ez: *A kordé lovagja*. Nem csak itt fordul elő, hogy a történet meglehetősen hasonló, erre még számos példát lehetne hozni. Emellett maga Malory is többször hivatkozik egy bizonyos "francia könyvre", vagy írja azt, hogy a francia könyvből "vonta ki" a történetet:

"Here endyth the secunde boke off Syr Trystram de Lyones, whyche drawyn was oute of freynshe by Sir Thomas Malleorré, knyght, as Jesu be hys helpe. Amen."²

/Itt végződik Sir Trystram de Lyones második könyve, amit franciából röviden

1 A magyar fordítás emellett a fordító, Tellér Gyula fejezetbeosztásaival rendelkezik, kifejezetten nehézzé téve a hivatkozást a mű magyar kiadására.

2 Sir Thomas MALORY *Complete Works*, ed. Eugène VINAYER, Oxford University Press, 1971, 511.

összefoglalt Sir Thomas Malleoré, lovag, Jézus segítse meg. Ámen./

vagy például:

The Tale of the Sankgreal

Briefly drawn out of French³

/A Szent Grál története

Franciából röviden összefoglalva/

Ezért – és a kor általános írásfelfogása miatt – feltételezik sokan, hogy Malory mindössze forrásokra hagyatkozva írt, bár felmerül a kérdés, hogy a börtönben vajon mennyi, és főleg milyen forráshoz fért hozzá. Elképzelhető, hogy Charles d'Orléans-hoz hasonlóan rendelkezett könyvekkel fogsága idején, noha a francia hercegnek jóval nagyobb szabadság jutott, hiszen nem börtönben raboskodott, hanem különböző főúri udvarokban. De néhány könyv birtoklása feltételezhető Malory esetében is – azt viszont rendkívül nehéz rekonstruálni, hogy vajon milyen könyvekről lehetett szó pontosan.

A pusztán forrásokból való dolgozás elméletét erősítheti az is, hogy Malory egyébként (tudomásunk szerint) nem hagyott maga után más irodalmi művet. Ugyanakkor ne gondoljunk rá semmiképp sem szolgalelkű másolóként és fordítóként, több okból sem. Egyrészt, ahol felbukkannak a nyomai a forráshasználatnak, ott is vagy több forrásból munkál ki egy új egészet, vagy pedig egyéni módosításokat hajtott végre, továbbá nagyon sok hézagot tölt be saját maga az arturiánus mondakörben, például rengeteg korábban névtelen mellékszereplőnek ad nevet (esetleg más történetekből már ismertet). Másrészt pedig a korban az elődök követése egyáltalán nem volt szolgalelkűségnek nevezhető. Egy már meglévő hagyományba bekapcsolódni, és annak a már meglévő elemeivel alkotni volt az írás általános módszere. S amennyiben még azt is gondolná valaki, hogy az egész mű egy hatalmas kompiláció, nem más, akkor is elismerésre méltó a munka mérete, továbbá az, hogy milyen óriási irodalmi anyag ismerete volt ehhez szükséges – ez a korban igencsak kimagaslónak számított. S gondoljunk arra, hogy a művet börtönben írta, tehát nem feltétlenül lehetett minden forrás a keze ügyében. Feltételezhetjük, hogy emlékezetében raktározta a különböző francia, latin és angol nyelvű elődök műveinek jó részét. Emellett különleges érdeme, hogy a történetek megírásakor mind a történeti jellegű munkákat, mind pedig a regényes (epizódikus) változatokat alapul vette, a kettő ötvözésekor felfogásaikat, módszereiket, illetve történetelemeiket egyesítette⁴. Malorynek tehát ugyanolyan jól megérdemelt helye van az kiemelkedő arturiánus írók között, mint például Robert de Boronnak, Chrétien de Troyes-nak, vagy Geoffrey of Monmouth-nak.

³ *Works*, 513.

⁴ Helen COOPER, *The Lancelot-Grail Cycle in England: Malory and his Predecessors=A Companion to the Lancelot-Grail Cycle*, ed. Carol DOVER, Cambridge, D. S. Brewer, 2003, 155.

Amennyiben az eredetiség kérdését kívánjuk vizsgálni, rengeteg ponton foghatunk neki a dolognak. Ilyen példának okáért a nyelvezet, a nevek, a karakterek, a kalandjaik, és úgy általában bármi, amihez vállalkozó kedvet érez a filológus. A vállalkozás elég parttalannak tűnhet, ezért ezen dolgozat most csak a természetfeletti, csodás lényekre, állatokra, szörnyetegekre szorítkozik. Ezeket tekintve vizsgálom, hogy mennyiben eredeti a *Morte Darthur*, s mennyiben hagyatkozik forrásaira. Ha csak néhány fontos forrását olvassuk el Malorynek, például a stanzaikus vagy az alliteratív *Morte Arthure*-öket, azokban meglepően kevés természetfeletti lénnel találkozunk, Malorynál viszont annál többel. Így merült fel bennem a kérdés, hogy vajon mennyiben hagyatkozik Malory a forrásaira a természetfeletti szféra megalkotásában, s mennyire enged teret a maga kreálmányainak. Jelen dolgozat nem foglalkozik a karakterszinten létező mágikus lényekkel/személyekkel (tehát a különböző tündérekkel, Morgan Le Fayjel vagy Merlinnel), mert ott nyilvánvaló elődökről és merítésről van szó, csupán az állati, vagy a korabeli gondolkodás szörnysémájába beleeső lényekkel (óriásokkal és törpékkel). Szintén nem foglalkozom dolgozatomban a különböző mágikus tárgyakkal, helyekkel, tehát a természetfeletti élettelen megtestesítőivel, azzal túlságosan kitérítaném vizsgálódási körömet. A kutatás ilyen irányba való bővítése azonban kézenfekvő.

A természetfeletti kapcsán érdemes megvizsgálni Malory viszonyát a realiztikus ábrázolásmóddal is. Ez nehéz kérdés, ugyanis a harci eseményeket (már csak abból is fakadóan, hogy maga katona volt, így sokkal jobban ismerhette a hadviselést, mint egy harcot nem viselt szerző) például meglehetősen realiztikusan ábrázolja, de ezzel szemben rengeteg természetfeletti eleme is van művének. Noha Eugène Vinaver szerint Malory-nál megfigyelhető a törekvés a realiztikus ábrázolásra⁵, én ezzel kevésbé értek egyet, ugyanis a mű hemzseg a mágikus kreatúráktól, a varázslatos ármánytól és a csodáktól. Sőt, mint említettem, sokkal több fordul benne elő a fent említettekből, mint az alliteratív, vagy a stanzaikus *Morte Arthure*-ben. Malory nem vetkőzhette le teljesen az arturiánus hagyomány varázslatos elemeit – hisz akkor magát az arthuri világ atmoszféráját pusztította volna el.⁶ Ezek a mágikus elemek – a különböző lények, a karakterek, a tárgyak és a helyek is – pedig történetsszervező elemként is szolgálnak, gyakran ezek lendítik mozgásba az eseményeket, így feloldva a realiztikus történetsszerkesztés képzetét.

A természetfeletti mindig is foglalkoztatta az embereket, mióta azzal (vagy azzal, amit annak hittek) érintkezésbe kerültek. A közvélemény éhezett a számi ikrekről (természetesen nem így nevezték őket), griffekről, különleges természeti jelenségekről szóló történetekre. Ennek hatására íródtak a különböző bestiáriumok és az utazók útikönyvei is, amikben a messzi keleti

5 *Works*, 730: "...incidents, that appealed to the French authors because of their fairy elements are reproduced with a stress on their realistic and human aspects.", vagyis: az események, amik a francia szerzőket a tündéri aspektusuk miatt vonzották, olyaténképpen reprodukálódnak, hogy a hangsúly a realiztikusságukra és az emberi vonásaikra essen.

6 T. McALINDON, *Magic, Fate, and Providence in Medieval Narrative and Sir Gawain and the Green Knight*, *The Review of English Studies*, New Series, 62(1965/May), 122-123.

földön látott csodákról számolnak be. Gyakorta ezek a csodák számunkra ismert dolgok, például elefántok, zsiráfok vagy krokodilok. A Kelet Európa által még feltérképezetlen területei termékeny táptalajául szolgáltak ezeknek a történeteknek. Hasonlóképpen az ismert világ periferiájába eső területek, így például a szigetek is. A csodálatos iránti fokozott érdeklődés kiváltott az előkelő körökben egy gyűjtési hagyományt is. A minél változatosabb és meghökkentőbb relikviák felvonultatása és birtoklása a hatalom reprezentánsává vált. Az egyház is kivette ebből a részét, csodatévő drágakövekkel és unikornisszarvakkal is csábították az embereket a templomba, a valláshoz szigorúan kapcsolódó relikviák mellett. Ráadásul a csodák fontos eszközként szolgáltak ideológiai érvelésekben is: a csoda vagy előrejelzett valamit, pozitívat vagy negatívat, vagy pedig büntetés volt valamiért. Ezek a csodák az idők során megmagyarázhatókká, természetesebbé váltak: ahogy a tudomány fejlődött, ahogy egyre több csodás esetről hallottak az emberek, azok egyre hétköznapiabbá váltak.⁷⁸

Indokoltnak érzem tehát a csodás lények középkori fontossága miatt egy irodalmi műben vizsgálni a jelenlétüket. Érdekes lehet értelmezésük, jelentéseik felfejtése, de emellett az is, mennyire hagyományozódtak át az arturiánus irodalmon a szörnyek. A különböző lények közül elsőnek a törpék jelenlétét vizsgálom, majd az óriásokét, az allegorikus jelentésű, álmokban szereplő szörnyeket, a kalandokhoz kapcsolódó kreatúrákat, és végül a Csahos Fenevadat.

Fontos kiemelni továbbá, hogy dolgozatomban végig az angol eredeti (a winchesteri kézirat alapján) fejezetcímeit fogom használni, ugyanis az egyetlen magyar fordítás nem csak hiányos, de mint említettem a Caxton-féle kiadás alapján készült, a fordító fejezetbeosztásával. A nehézségek elkerülése végett, ha adott fejezeteknek van a magyar fordításban címe, akkor azt használok, máskülönben pedig a saját fordításomat. Ugyanez áll a különböző idézetekre, mind a Malory-szövegből, mind pedig a forrásokból: elérhető magyar fordítás hiánya esetén saját munkával szolgálok. Emellett el kell mondani Maloryról, hogy nem mindig használta következetesen a névváltozatokat, előfordul, hogy egy lovagnak akár három vagy négy "neve" is van, egy-két betű eltéréssel (és akkor a további ragadványnevekről és álnevekről még nem is beszéltünk). Itt nem érzem úgy, hogy jogom lenne egy állandó mellett dönteni, ezért előfordulhat, hogy én is szemezgetek a variációkból, illetve a magyar változatban szereplőt használok.

Törpék

A régebbi korokkal ellentétben (gondoljunk csak például Béroutl *Trisztán és Izolda*-jának Froncin-jére: "A sánta Froncin,/ki gonosszággal van tele"⁹), "A törpe oly nagyon ravasz,/oly álnok

7 Lorraine DASTON, Katharine PARK, *Wonders and the Order of Nature, 1150-1750*, New York, Zone Books, 1998.

8 A témáról behatóbban lásd Lorraine Daston és Katherine Park könyvét.

9 *Trisztán és Izolda*, jegyz. SZABICS Imre, szerk., ford., jegyz. KÉPES Júlia, Bp., Akkord Kiadó, 2001, 33.

szívű és gonosz¹⁰, stb.) a tizenötödik század közepén a törpékre már nem feltétlenül mint a Gonosz teremtményeire, hanem sokkal természetesebben tekintenek. Ez nem csoda, hisz ekkoriban a törpék a nemesi udvarokban szinte már hétköznapi látványosságnak számítottak. Minden magára valamit is adó nemes tartott néhány – de akár huszonnégy¹¹ – törpét udvari bolondként, látványosságként az udvarában. Itt is megfigyelhető a csoda naturalizálódása: az emberek, főként a látvány gyakoriságából fakadóan, úgymond "természetes rendellenességként" könyvelik el tudatukban az apró lényeket¹² (ugyanaz elmondható az óriásokról is). Nagyjából ugyanolyan bánásmódban részesülnek, mint a hétköznapi emberek, sőt, az irodalomban bizonyos esetekben kiemelt szerepük van.¹³ Általában követségbe küldik a törpéket (például egy hölgy Sir Trystramhoz¹⁴), akik minden további nélkül tudnak lovagolni s fegyvert forgatni (noha nyilván nem érhetnek fel a lovagok erejével), vagy ha egy szende szűzleányt küldenek, akkor neki kötelező attribútuma a törpe. Ezt az stanzaikus *Morte Arthure*-ben egészen konkrétan olvashatjuk:

„She had to have a dwarf as squire

by Lancelot's decree:

such was the custom when a virgin

went on embassy.¹⁵”

(Törpe apród kell mellé,

így rendelte Lancelot

ez volt a szokás, ha egy szűz

volt követjáró.)

Konkrétan ezt a törpét Malory is átveszi:

"Így hát elküldött Launcelot egy leányzót egy törpe kíséretében, kérve Arthur királyt, hogy szűnjön meg dúlni-fosztogatni ezt a földet; a hölgy tehát poroszka ló nyergébe ült, a törpe meg a kengyelbe fogódzva futott mellette."¹⁶

Komolyan kötődhet is a törpéjéhez a lovag: Sir Gareth majdnem ölre menő konfliktusba keveredik Sir Gryngamoure-ral törpéje eltulajdonítása kapcsán¹⁷, akit egyébként rendszeresen

10 Uo., 45.

11 Lorraine DASTON, Katharine PARK, *Wonders and the Order of Nature, 1150-1750*, New York, Zone Books, 1998, 101.

12 Uo., 173.

13 A törpékről behatóbban lásd Isabel Habicht könyvét, Isabel HABICHT, *Der Zwerg als Träger metafiktionaler Diskurse in deutschen und französischen Texten des Mittelalters*, Universitätsverlag Winter, 2010.

14 Sir Thomas MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája*, vál., utószó KRETZOI Miklósné, Bp., Háttér Kiadó, 1998, 154

15 *King Arthur's death: alliterative Morte Arthure and stanzaic Le Morte Arthur*, transl. and with introd. by Brian STONE. Harmondsworth, Penguin Books Ltd., 1988, 251.

16 Sir Thomas MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája*, vál., utószó KRETZOI Miklósné, Bp., Háttér Kiadó, 1998, 400.

17 Uo., 125-126.

használ üzenetek továbbítására és kalandjaiban útítársa. Ez a törpe egész végig kíséri, vele érkezik Arthur udvarába, ő hozza neki egy év elteltével a fegyverzetét. Kifejezetten szoros szálak fűzik hozzá a lovagot, mintha csak fegyverhordozója lenne. Mivel Gareth könyve valószínűleg egészében Malory sajátja – legalábbis nem maradt fent mű, ami azonosítható lenne forrásaként – így ez a törpe is Malory saját műve.

Malory különösebben nem is foglalkozik a törpék fizikai leírásával, ezért hát valószínűsíthetőleg olyanoknak képzei el őket, mintha apró emberek lennének (bár ez nem perdöntő bizonyíték, Malory a lovagok és hölgyek részletes leírására sem pazarolja a tintát, a krónikáiról nemes egyszerűségével elintézi a külsejük bemutatását annyival, hogy például a hölgy meglehetősen szép volt). Amennyiben mégis találkozunk leírással, az általában rövid, egy-két tulajdonságra szorítkozik:

"And on the other syde there com a dwarff on horsebak all armed save the hede, with a grete mowthe and a shorte nose."¹⁸ (És a túloldalon jött egy törpe lóháton, felfegyverezve, a sisakot kivéve, s a törpének nagy szája volt és rövid orra.)

Semmiképp sincsenek ördögi küljegyekkel ellátva a törpék, nem találkozunk egész testet borító szőrzettel, hat ujjal és göcsörtös lábfejekkel.

Alapvetően elmondható tehát, hogy a törpék nem annyira mint természetfeletti lények szerepelnek a könyvben, mégis indokoltnak érzem a fejezet jelenlétét, hiszen sok más történetben a törpék mágikus okból fakadóan törpék, vagy rendelkeznek varázslatos erővel, ezért érdemes megvizsgálni Malory miként kezeli ezt a témát. Emellett a kor csodafelfogásában a nem hétköznapi testi adottságokkal rendelkező szülötteket, tehát például sziámi ikreket, törpéket, óriásokat igenis csodás jelenségeknek tekintették.

Vegyük hát sorra a törpéket Malory művében. Az első könyvben (*The Tale of King Arthur* – Arthur király története) rögtön találkozhatunk is a törpe hírhozó szerepével, Balan kapcsán¹⁹, de a törpék fegyverforgatásáról olvashatunk Sir Torre kalandjai során:

"Amint így lovagolt volna, hirtelen egy törpe bukkant fel előtte, s akkorát sújtott husángjával Sir Tor lova pofájára, hogy a ló egy lándzsanyélnyt visszahőkölt."²⁰

A törpe nem csak fizikai, de csáberőben is fölé kerekedhet a lovagnak: szintén az első könyvben (*The Tale of King Arthur* – Arthur király története), a Gawain, Ywain és Marhalt fejezetben Gawain lovagmunkáját szakítja félbe egy meglehetősen váratlan esemény. Épp a kalandjában őt kísérő hölgygel beszélget a mezőn, mikor felbukkan egy lovag s egy törpe (lásd fentebb, a felfegyverzett, sisaktalan, nagyorrú és nagy szájú törpe) majd utánuk annak rendje és

18 *Works*, 99.

19 *Works*., 44.

20 MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek...*, 54.

módja szerint a hölgy is, akinek a kegyeiért versengenek. Gawainre bízzák a döntést, aki igen bölcs módon átruhazza ezt a felelősséget a hölgyre: a két vetélkedő közé állítja, akik közül a szép szűznek kell választania. S az meglepő módon a törpét választja²¹! Meglepő, mert a lovagi világ logikai paradigmája szerint arra számítana az olvasó, hogy a lovagot választja. Malory itt a *lyste* szót használja, ami a mai *lust*-nak (magyarul: szenvedélyesen vágyakozik, epekedik, testi vágyat érez) felel meg. Az pedig a vágyakozásnak egy erős szexuális töltetet is adhat, így láthatjuk, miként kerekedik felül a törpe a lovagon a külsőségek tekintetében is. Az epizód egyébként teljességgel nélkülözi a magyarázatot és az indoklást Malory részéről. Ezt a részt például ő toldotta bele a történetbe.

Malory világában tehát már minden további szükséges magyarázat nélkül bukkannak fel és mozognak a törpék, mint teljesen természetes elemei a közegnek – sokkal inkább gondolhatunk rájuk úgy, mint hétköznapi, fejlődési rendellenesség következtében kisméretű emberekre, mint mágikus lényekre.

Óriások

Alapvetően hasonló dolgok mondhatók el az óriásokról, mint törpe társaikról: gyakran nagyon magától értetődő, természetes szerepük van (például hadseregekben), gyakran nem rendelkeznek fizikai jellemzéssel. A törpékkel ellentétben azonban az óriások mellett nagyon sokszor találkozunk az ördögi jelzővel, lásd lentebb. Az óriások is foglalkoztatták a középkori embereket. Az egyik legelterjedtebb vélekedés az volt velük kapcsolatban Britanniában, hogy a római romokat ők építették²². Előfordulhattak ugyanúgy, mint a törpék, nemesi udvarokban, s így szintén redukálódhatott a csoda-jellegük. Mégis előfordul, hogy Malorynál mágikus szörnyként találkozunk óriással, de gyakoribb az egyszerű, hétköznapi, hatalmas erővel és fizikummal rendelkező ember szereplése.

Rögtön az első könyvben, a *The Tale of King Arthur*-ban (*Arthur király története*) találkozunk egy fontos, "forrásjelölő" óriással. A Gawain, Ywain és Marhalt fejezetben, Marhalt kalandozása közben bukkan fel a lény. Marhault Fergus grófnál vendégeskedik, amikor megtudja, hogy a grófot egy óriás tartja sakkban, pusztítja földjeit, jószágát. Itt egy tulajdonságát ismerjük meg az óriásnak, mégpedig azt, hogy annyira nagy, hogy nincs ló, ami elbírná:

"Nay,' seyde the erle, 'there may no horse bere hym."²³

- Nem, - mondta a gróf – nincs oly ló, mi elbírná. (Érdekes egyébként, hogy van az óriást elbíró lóra példa az irodalomban – például Gargantua hátasa, mely akkora volt, mint hat

21 *Works*, 99.

22 Asa Simon MITTMAN, *Maps and Monsters in Medieval England*, New York, Routledge, 2006, 65.

23 *Works*, 106.

elefánt²⁴.)

Marhault így hát a lovagi becsülethez híven, gyalogszerrel száll szembe vele, s az óriás kemény harcosnak bizonyul, de végül Marhault lecsapja a kezét: s itt kezd a történet érdekessé válni. Ugyanis az óriással illetéknéppen való harcnak hagyománya van az irodalomban, vagy legalábbis előzménye. Itt ellentétet találhatunk a szakirodalomban: Eugène Vinaver egy roppant merész ötlettel állt elő. Ő a második könyv (*The Tale of the Noble King Arthur that was Emperor Himself through Dignity of His Hands* – A nemes Arthur király története, aki Uralkodó volt a saját keze munkájának dicsősége nyomán) epikus harcát (Arthur harca az óriással, aminek pedig nyilvánvaló forrása az alliteratív *Morte Arthure* – lásd később) tekinti itt forrásanyagnak, tehát feltevése szerint az első könyv később készült el, mint a második, s alapként szolgált a második az elsőnek²⁵. Azonban itt hiányzik a kéz levágásának motívuma, ami máshol pedig egyértelműen utal a forrásra. Ralph Norris említi, hogy Edward Donald Kennedy emelte ki ezt a motívumot, aki *Perlesvaus*-ra hivatkozik (noha ez az egyik legkevésbé kanonikus arturiánus mű, tekintve számos eltérését a kanonikus változatoktól – lásd például a Csahos Fenevad ábrázolását) és egy középfangol műre, a *Torrent of Portyngale*-re (Portugáliai Torrent)²⁶. A *Perlesvaus*-ban hasonlóképpen Gawain egy nemes (király) vendége, s amikor megtudja, hogy egy óriás okoz bonyodalmakat az úrnak, gyalogszerrel közelíti meg az óriást, s mikor az a fegyveréért nyúl, lecsapja karját, csakúgy, mint Marhault Taulurd-ét. A két történet innentől másképp alakul, de a felütésben erősen érződik a hasonlatosság. A másik lehetséges forrás, a *Torrent of Portyngale* messzire mutat: egyáltalán nem arturiánus műről beszélhetünk. Itt a harcnak a vége hasonlatos: Sir Torrent addig dobálja kövekkel az óriást, míg az a tengerbe esve leli halálát²⁷. Marhault is hasonlóképpen végez a szörnyeteggel:

Than the gyaunte fledge and the knyght after hym, and so he drove hym into a watir; but the gyaunte was so hyghe that he myght nat wade after hym. And than sir Marhault made the erle Fergus man to fecche hym stonys, and with that stonys the knyght gave the gyaunte many sore strokis tyll he at the laste he made hym falle downe in the watir, and so was he there dede²⁸.

/Aztán az óriás elmenekült, s a lovag utána, míg egy vízhez kergette, de az óriás olyan magas(an) volt, hogy a lovag nem tudta megrohamozni. Ekkor Sir Marhault szólt Fergus grófnak, hogy hozasson az embereivel köveket, s azokkal a kövekkel erősen dobálta az óriást, míg az végül beleesett a vízbe, s ott lelte halálát./

24 François RABELAIS, *La Vie très horrique du Grand Gargantua: père de Pantagruel*, Párizs-Genf, Éditions Slatkine, 1995, 76.

25 Ralph NORRIS, *Malory's Library: The Sources of the Morte Darthur*, Cambridge, D. S. Brewer, 2008, 47.

26 *Uo.*, 48.

27 Ralph NORRIS, *Malory's Library: The Sources of the Morte Darthur*, Cambridge, D. S. Brewer, 2008, 48.

28 *Works*, 107.

Így tehát könnyen elképzelhető, hogy ebben az epizódban a két fent említett mű inspirálta Maloryt. Érdekes még itt felidéznünk a bibliai Góliát-történetet, ahol Dávid szintén (egy) kővel öli meg a szörnyeteget.

Noha fent azt állítottam, hogy az óriások ábrázolása korántsem démoni leírás, sőt a leírásuk nem is igen szorítkozik fizikumbeli részletekre (mint a törpéknél), mégis ki kell emelni a kivételt. Nevezetesen a második könyv szörnyetegéről van szó, akit Arthur legyőz a hegyi harcban. Ezt az epizódot Malory egyértelműen az alliteratív *Morte Arthure*-ből kölcsönözte²⁹, ahol ez egyébként egy igen feltűnő epizód, ugyanis a mű szinte alig dolgozik mágikus elemekkel, inkább a krónika-szerű realiztikusságra törekszik³⁰. Malory és a *Morte Arthure* szerzője egyetértenek abban, hogy a szörnyeteg már hét éve sanyargatja a föld lakóit, és hogy genovai. Ez könnyen lehet a verses mű esetében alliterációs verselés következménye. Így szól az alliteratív mű:

"A terrible tyrant here is torturing your people,
A huge Genoese giant engendered by devils."³¹
/Egy szörnyű zsarnok kínozza néped,
egy hatalmas genovai óriás, ördögök származéka./

S így Malory (itt, noha ennek a résznek létezik magyar fordítása, kénytelen vagyok az angol eredetit idézni, ugyanis a Caxton-féle változatból³², s így a magyarból is hiányzik a lényeges információt):

"Sir, here is besyde a grete gyaunte of Gene that turmentyth thy peple..."³³
/Sir, van itt egy hatalmas óriás, Genovából (Gene egyértelműen Genovára utal, ha
figyelembe vesszük a forrást is), aki kínozza népedet.../

A továbbiakban is követi Malory az előd történetvezetését (noha lényegesen kevesebb időt szentel Arthur ruhatárára és réteges öltözködésére³⁴), ugyan kevesebb természeti leírással, és általában rövidebben. Illetve, a tábortűz mellett ülő öregasszony Malorynál csak özvegy, míg a *Morte Arthure*-ben "wicked warlock" [álságos boszorkány(mester)], tehát realizáló tendenciát láthatunk.

A következő fontos kapcsolódási pont az óriás köpenye, amit királyok szakállával szeptetett be – ez egyébként kedvelt szokása az óriásoknak, erre látunk példát Sir Trystram kapcsán is, aki levágott egy óriást, melynek hasonló szokása volt. A szakáll a hatalom és a férfiasság jelképe volt, az óriás az igájába hajtott királyokkal ezért elküldette a szakállukat magának, így alázva meg őket.

29 *Works*, X. És Ralph NORRIS, *Malory's Library: The Sources of the Morte Darthur*, Cambridge, D. S. Brewer, 2008, 29.

30 *King Arthur's death: alliterative Morte Arthure and stanzaic Le Morte Arthur*, transl. and with introd. by Brian STONE. Harmondsworth, Penguin Books Ltd., 1988, 23.

31 *Uo.*, 59.

32 Sir Thomas MALORY, *Le Morte D'Arthur*, intr. Sir John RHYS, London, J. M. Dent & Sons LTD., 1933, 135.

33 *Works*, 119.

34 *King Arthur's death: alliterative Morte Arthure and stanzaic Le Morte Arthur*, transl. and with introd. by Brian STONE. Harmondsworth, Penguin Books Ltd., 1988, 61.

Utána ezekkel beszegette köntösét, mintegy hatalma monstrózus jelképeként.

Következik az a fizikai ábrázolás, amiért magát az óriást érdemes kiemelni. Malory egy tőle szokatlan, pár soros leírással jellemzi a szörnyeteget³⁵:

"He had teeth lyke a grayhonde, he was the foulst wyghte that ever man sye, and there was never suche one fourmed on erthe, for there was never devil in helle more horriblyer made: for he was fro the hede to the foote fyve fadom longe and large.³⁶"

/Fogai olyanok voltak, akár az agáréi, ő volt a legördögibb kreatúra, mit ember valaha látott, soha ilyen ördögi lény a Földön még nem élt, de még a Pokolban sem, mert fejétől a lábáig öt könyék (~230 cm) hosszú és hatalmas volt./

Persze nem olyan hosszú a leírás, mint az alliteratív forrásban, ahol többek közt azt is megtudhatjuk, hogy milyen volt a szörnyeteg haja, arcbőre, szemöldöke, karjai³⁷ (mintha egy kiforgatott *descriptio puellae*-t olvasnánk), de azért magához képest Malory szembeszökően sok tulajdonsággal jellemzi a bestiát. Egyébként az agár-szerű fogak egyértelmű kapcsolódási pontok a forrással, illetve a glutton (falánk) szó használata is. A harc leírása is egyezéseket mutat, például a levágott nemiszervek, vagy a hegyről történő legurulás kapcsán. Ez az epizód egy nagyon tiszta és szépen megfigyelhető példája Malory forráshasználatának.

Egy viszonylag kézzelfogható példa mutatkozik Chrétien de Troyes hatására is: a harmadik könyvben (*The Noble Tale of Sir Launcelot du Lake* – Sir Launcelotnak, a tó lovagjának nemes története) Sir Launcelot ádáz harcot vív két óriással, akik hatvan nemes hölgyet tartanak foglyul várukban. Ennek a résznek alapvetően két forrása van. Az óriások öltözetét tekintve („Abban a szempillantásban két nagy döher óriás rontott rá, állig páncélba öltözötten, de sisaktalanul, kezükben egy-egy iszonyú buzogány³⁸”) a Vulgáta-ciklus *Lancelot*-jával látunk hasonlóságot: ott ugyanígy a fejükről hiányzik csak a vértet, bár kezükben kardot markolnak buzogány helyett³⁹. Launcelot annak rendje és módja szerint le is győzi az óriásokat, megszabadítja a hatvan hölgyet, akiknek egészen eddig, raboskodásuk során, kézimunkával kellett foglalatostkodniuk. Itt pontosítanék, mert a magyar fordítás nemes egyszerűséggel elintézi a dolgot hímzéssel⁴⁰, holott az angol változat ennél kicsit specifikusabb (még Caxton is⁴¹):

35 Itt is kénytelen vagyok az angol eredetit használni, mert noha az epizód belekerült a magyar fordításba, pont a lény leírása maradt ki – itt a Caxton-féle rendezés a probléma forrása ismét, ugyanis ez a rész már nála is hiányzik: Sir Thomas MALORY, *Le Morte D'Arthur*, intr. Sir John RHYS, London, J. M. Dent & Sons LTD., 1933, 137.

36 *Works*, 121.

37 *King Arthur's death: alliterative Morte Arthure and stanzaic Le Morte Arthur*, transl. and with introd. by Brian STONE. Harmondsworth, Penguin Books Ltd., 1988, 67.

38 MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek...*, 98.

39 Ralph NORRIS, *Malory's Library: The Sources of the Morte Darthur*, Cambridge, D. S. Brewer, 2008, 76.

40 MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek...*, 98.

41 Sir Thomas MALORY, *Le Morte D'Arthur*, intr. Sir John RHYS, London, J. M. Dent & Sons LTD., 1933, 167.

"[...]we have worched all maner of sylke workys[...]"⁴²

Tehát mindennemű selyemmel (értsd kelmével, szövettel) kapcsolatos munkát végeztek. A nemes hölgyek ilyenképpen való dolgoztatása szinte példa nélkül áll a középkori irodalomban;⁴³ először Chrétien de Troyes *Yvain*-jében, vagyis *Az oroszlósnos lovag*-ban bukkan fel. Így tehát szinte magabiztosan kijelenthetjük, hogy Malory ismerhette/olvashatta, sőt be is építhette történetébe ezt a művet⁴⁴.

Az óriásoknak nagy szerepük van a háború művészetében: gyakori elemei az erős hadseregnek, főleg Lucius szereti alkalmazni a monstrumokat:

"I shall brynge with me many gyauntys of Geene, that one of them shall be worth an hondred of knyghtes..."⁴⁵

/Hozok magammal sok genovai óriást is, és egy közülük felér száz lovag erejével/

Ez egyébként nem Malory fejéből pattant ki, már az alliteratív *Morte Arthure*-ben is látunk rá példát⁴⁶. Érdeemes megfigyelní, hogy ismét genovai óriásokról van szó. Az ördögi jelző már ezeknek az óriásoknak az esetében is felbukkan:

"Also he [Lucius] had gotyn with hym fyffty gyauntys that were engendirde with fendis..."⁴⁷

/Hozott még magával ötven óriást is, ördögök szülötteit.../

(A fordító ezt elintézi annyival, hogy boszorkányok szülöttei – noha Caxton is az „engendered of fiends” kifejezéssel él⁴⁸ -, de véleményem szerint az erősen tompítja a lények ördögi mivoltát.)

Annak ellenére, hogy ördögök szülöttei, a Kerek Asztal vitéz lovagjainak nem állhatnak ellent, sokat levágnak közülük, nagy dicsőségre téve így szert⁴⁹. Sőt, még a humor is megmutatkozik ennek kapcsán:

"Lesújtott [Arthur] egy Galapas nevű hatalmas óriást is, ki iszonyatos tömegű és magasságú volt, megkurtította őt, térdben elvágván mindkét lábát, s így szólt hozzá:

"Jobb testhosszúság ez tenéked, mint ez előbbi, ahhoz, hogy vívni lehessen ellened."

Aztán leütötte az óriás fejét."⁵⁰

Láthatjuk, hogy az óriások fontos jelölői lehetnek a forráshasználatnak, illetve rajtuk keresztül már jobban elmozdulnak a motívumok a mágikus, természetfeletti irányába, noha ez még

42 *Works*, 162.

43 Ralph NORRIS, *Malory's Library: The Sources of the Morte Darthur*, Cambridge, D. S. Brewer, 2008, 77.

44 *Uo.*, 77.

45 *Works*, 116.

46 *King Arthur's death: alliterative Morte Arthure and stanzaic Le Morte Arthur*, transl. and with introd. by Brian STONE. Harmondsworth, Penguin Books Ltd., 1988, 52.

47 *Works.*, 117.

48 Sir Thomas MALORY, *Le Morte D'Arthur*, intr. Sir John RHYS, London, J. M. Dent & Sons LTD., 1933, 133.

49 *Works.*, 132.

50 MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek*, 87-88.

csak az ördögöt jelenti. Az igazán mágikus dolgok csak eztán vétetnek számba.

Allegorikus lények, a kalandozások bestiái

Olyan lények is vannak a műben, amik nem igazán kategorizálhatóak be, mert meglehetősen egyediek. Ilyenek például a különböző küldetésekhez, kalandokhoz, aventure-ökhöz tartozó vadak (őzek, kutyák, madarak, stb), az álmokban szereplő lények (sárkányok, vadkanok) és a Csahos Fenevad. Ez utóbbinak külön fejezetet szentelek, kiemelkedő fontossága miatt. Általánosságban elmondható, hogy ezen állatok/szörnyek mögött felfedezhetőek allegorikus jelentések. Továbbá az is, hogy jó részük Malory saját kitalációja, hiszen sokszor ékelt be nem várt kalandokat különböző lovagok életébe. A továbbiakban az egyes könyvek mentén haladva végigtekintem ezeket a lényeket, kezdve Arthur baljóslatú álmával, rögtön az első könyvben.

Ezt az álmot a király közvetlenül a vérbűn elkövetése, vagyis Mordred nemzése után látja. Noha ekkor még nem tudja, hogy saját nővérének nemzett gyermeket, már baljóslatú előjelek veszik őt körbe: az álom, s rögtön utána felbukkan a Csahos Fenevad, erről bővebben a megfelelő fejezetben írok. Álmában griffmadarak és áspiskígyók támadnak országára, akikkel harcol, azok súlyosan megsebesítik, de végül győzedelmeskedik⁵¹. Az elkövetkezendő római háborúra vonatkoztatni az álmot nem feltétlenül helyes: ez egyrészt nem Arthur földjén történik, másrészt pedig sokkal erősebben kapcsolódik hozzá (hisz pár sorral előtte történik) a vérbűn, mint értelmezési lehetőség. Itt azonban probléma merül fel. Könnyen értelmezhető ez Mordred majdani árulásaként, amit Arthur büntetésül kap a vérfertőzés miatt, de az álom végén Arthur legyőzi a kígyókat és a griffmadarakat, ami pedig, mint tudjuk, a valóságban nem így fog történni. (Persze nyilván legyőzi Mordredet, de mégsem nevezhető ez igazán végső győzelemnek, hisz Arthur is meghal.) Ez az álom egyébként nem jelenik meg például az alliteratív *Morte Arthure*-ben, a római háború könyvének egyik fő forrásában, hisz ott Mordred nem vérfertőzésből született, nem is fia Arthurnak, mindössze unokaöccse.

Az álmából ébredve a zavart elméjű Arthur egy szarvast vesz üldözőbe. Maga a szarvas sok mitológiában kifejezetten mágikus szerepű, különleges, sőt mint itt is, fontos összekötő szerepe van. Ő vezeti el Arthurt arra a helyre, ahol a Csahos Fenevaddal fog majd találkozni. Malory gyakorta használ állatokat arra, hogy illetéknéppen hidat képezzen a realisztikus és a transzcendens világ között - mint négy lábú révészek - vezetik át a másik oldalra e lények a lovagokat.

A következő pont igen komplikált: itt több lényről is szó van, amik kalandoknak egész láncolatát indítják el. Arthur mennyegzője alatt ront be a terembe egy hófehér szarvas, s az azt üldöző harmincegy eb: egy hófehér szuka kopó, s harminc fekete. A fehér szuka kopót elrabolja egy lovag Arthur asztalától, s az éppen megérkező gazdáját, egy szép hölgyet egy ismeretlen, állig

⁵¹ Uo., 24.

felfegyverzett lovag, a szarvas pedig elrohan. Ezeknek megkerítése lesz három lovag feladata, Gawainé, Toré, és Pellinore királyé⁵².

Gawain a fehér szarvast veszi üldözőbe, s ezalatt az aventure alatt láthatjuk talán egyik legszégeyenteljesebb cselekedetét (nem számítva Pellinore király megölését): nem ad kegyelmet egy legyőzött loagnak (aki levágja az üldözött vadat), s véletlenül a lovag – Lápvidéki Ablamor - asszonyának fejét vágja le.⁵³ Ezzel megcsúfolódik a lovagiassága, nemessége. Ha megpróbáljuk visszafejteni az allegóriát, láthatjuk: egy fehér szarvast üldöz Gawain. A fehér az ártatlanság, tisztaság jelképe, a szarvas pedig egy igazán nemes, előkelő állat. Így mikor a fehér szarvast levágja Ablamor, elpusztítja a tiszta nemesség (nemességet értsd mint fennkölt kegyesség, lovagiasság, nem pedig nemesi származása) képzetét, ahogyan ezen a lovagon keresztül Gawain tiszta, becsületes nemessége is elpusztul, amit majd csak megbánással, s a hölgyek lovagjává válásával nyerhet vissza.

A fehér szuka kopó nyomába Sir Tor ered, s ő nagy sikerrel jár. Kalandjában segítőjéül szegődik egy törpe⁵⁴, s Malory egy kedvelt – de a *Suite du Merlin*-ből kölcsönzött⁵⁵ - lovagi „zsákutcájába” fut bele. Nevezetesen abba, hogy egy legyőzött lovag kegyelmet kér, de ekkore egy hölgy toppan be, s a lovag fejét követeli. Ugyebár a lovagi erény kötelezi arra Tort, hogy kegyelmet adjon a kegyelmet kérőnek (ezt Gawain az imént tanulta meg, elég keserű lecke árán), de arra is, hogy a (bajba jutott) hölgyeket segítse. Szerencsére itt egyértelmű a hölgy igaza, s Tor az udvarba a szuka kopóval, s azon keresztül, annak révén lovagi előkelőségében gazdagodva térhet vissza.

Elhagyván az első könyvet, s átérkezvén a másodikba, a római háborúba vezető hajóúton Arthur egy második álmot lát. Itt ismét fontos beszélni a magyar fordításról, abban ugyanis vadkan szerepel⁵⁶. Ez hibás, hiszen a winchesteri kéziratban⁵⁷, csak mint a forrásban, az alliteratív *Morte Arthure*-ben medve⁵⁸, azaz *bear* található, a vadkan, vagyis *boar* helyett. Itt ismét a Caxton-problémába ütközünk: a kiadáskor Caxton a *bear*-t feltehetőleg *boar*-nak olvasta, s nem ismerve a Malory forrását (az alliteratív *Morte Arthure*-t), nem is gondolt azzal⁵⁹. Így került a magyarba ez a félreértés. Az állat szimbolikus értelmezéséről most nem is kívánnék szólni, hisz az a könyvben megtörténik⁶⁰. Amit viszont érdemes kiemelni, az az, hogy ez az álom (és általában ez a könyv, a

52 MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek...*, 50-51.

53 *Uo.*, 52.

54 MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek...*, 55.

55 Beverly KENNEDY, *Notions of Adventure in Malory's "Morte Darthur"*, *Arthurian Interpretations*, 1989/2, 51.

56 Sir Thomas MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája*, vál., utószó KRETZOI Miklósné, Bp., Háttér Kiadó, 1998, 81.

57 *Works*, 118.

58 *King Arthur's death: alliterative Morte Arthure and stanzaic Le Morte Arthur*, transl. and with introd. by Brian STONE. Harmondsworth, Penguin Books Ltd., 1988, 57.

59 Sir Thomas MALORY, *Le Morte D'Arthur*, intr. Sir John RHYS, London, J. M. Dent & Sons LTD., 1933, 135.

60 *Works*, 119.

római háború és az itt szereplő óriás) nagyon tisztán mutatja Malory forráshasználatát.

Sir Tristram monstruózus könyvében (*The Book of Sir Tristram de Lyones* - Lyones-i Sir Tristram könyve) egy Launcelotról szóló fejezetben olyan lénnel találkozhatunk, amivel eddig nemigen: egy (rövid ideig) élő sárkánnyal⁶¹. Mindez persze felvezetés Galahad fogantatására, a sírkövön, ami alól a sárkány előbújik, lévő felirat is erre utal, itt is szimbolikusan állatokkal nevezve meg a lovagokat (Launcelot a leopárd, míg Galahad az oroszlán⁶²). A sírból Launcelotnak előbukkanó sárkány motívuma már fellelhető az arturiánus irodalomban, illusztrálták is például egy 1300 és 1320 közötti észak-francia kéziratában a próza *Lancelot*-nak (*Lancelot-Grál ciklus*, azaz a *Vulgáta-Ciklus*)⁶³.

Launcelot párducként ábrázolása egyébként máshol is olvasható Malory művében. Mikor Sir Bors Pelles királynál időzik, különös látomásban van része. Nem is egészen pontosan tisztázott, hogy látomás, vagy valós csoda, ugyanis Bors nem alszik el, csak pihen, tehát tudatánál van és fizikai valójában tapasztalja meg azt, amit. Illetve itt már a Grál közelségét és közbenjárását sejthetjük, tehát könnyen elképzelhető, hogy megtestesült csodáról van szó. Bors egy sárkányt lát, melynek a homlokára arany betűkkel van írva, hogy Arthur király. Ez nem meglepő, Arthurnak, sőt már apjának és nagybátyjának, Uthernek és Pendragonnak is jelképe volt a sárkány (gondoljunk itt például pszeudo-Robert de Boron *Merlin*-jének sárkányaira⁶⁴). Megjelenik egy leopárd is, s a két fenevad egymásnak esik, sokáig hadakoznak. Majd a sárkány száz utódját köpi a világra, amik nekiesnek és széttépik (a sárkányt)⁶⁵. Ez Arthur és Launcelot végső viaskodásának, majd Arthur halálának előrevetítése. A két szörnyeteg ugyanis nem öli meg egymást, noha sokáig és keményen küzdenek. S a sárkánnyal saját utódai (a valóságban nyilván egy utód, Mordred) végeznek.

A Grál keresésekor felbukkanó különböző lényekről most nem ejtek szót, hisz ezeknek a keresztény-csodás értelmezése sokkalta célszerűbb lenne, mint a mágikus.

Az aventure-ökhöz kapcsolódótartozó lények, állatok kapcsán is láthatjuk tehát, hogy Malory hű volt forrásaihoz, de kreatívan alakította is azokat, s néha maga is írt új történeteket.

A Csahos Fenevad

A Csahos Fenevaddal elérkezünk az egyik legszembeszökőbb mágikus elemhez a regényben. A lény neve angolul *Questing Beast*, de a quest itt nem a küldetést, kalandot jelöli, hanem a csaholást, ugatást. Franciául *Bête Glatissante*-nak nevezik, ez szintén a bendőjéből jövő hangra utal. A szörnyeteg maga a négy lábon járó lüktető varázslat, a szimbolikus jelentés ami

61 Uo., 478-479.

62 Uo., 478.

63 Pierpont Morgan Library, New York, MSS 805-806, f. 241, reprodukció in *The Arthurian Legends: an Illustrated Anthology*, sel., intr. Richard BARBER, Yugoslavia, The Boydell Press, 1991, s. p.

64 Robert DE BORON (?), *Merlin*, utószó SELÁF Levente, Bp., Kalligram, 2013, 49-53 és 76.

65 *Works*, 484.

időnként felbukkanó kísértetként végigkíséri Arthur uralmát. Magát a végtelen küldetést képviseli, mindig csak elsuhan szemünk előtt, a legváratlanabb pillanatokban, s az üldözői el soha nem érhetik. Mintha „modern” Sziszüphoszok volnának, kergetik a Vadat, amit természetéből fakadóan nem lehet elkapni.⁶⁶

Korábban is felbukkant már az arturiánus irodalomban a Fenevad, vagy hozzá hasonlatos lény, általában valamilyen allegorikus módon az Egyházhoz, annak fenyegettetéséhez kapcsolódva.⁶⁷ Itt sokkal inkább lehet szó az Arthur által elkövetett vérbűn szimbolizálásáról. Maga a szörnyeteg először azután jelenik meg Arthurnak, hogy gyermeket nemzett nővérenek (erről akkor még nem tudván), Morgause-nak. Ha a Fenevad "fogantatásának" történetét ismerjük, egyből világos lesz a dolog: Ypoménész király lánya szerelembe esett saját testvérevel, Galahaddal (aki nem azonos a Grál-lovaggal, a névrokonság a véletlen játéka). Elcsábítása érdekében a hölgy ördögökkel cimborál, s egy ördög nemzi neki a Fenevadat (ne feledkezzünk el az ördög nemzette mágikus lény motívumáról – Merlin). Az ördög aztán ráveszi a lányt, hogy vádolja meg testvérét erőszaktevés kísérletével, amiért is az apjuk kutyákkal tépeti szét a fiútestvért. Még halála előtt mondja hűgának, hogy a "gyermekében" ezeknek a kutyáknak a csaholását fogja hallani, örök emlékeztetőként. Mikor a lány megszüli "gyermekét", az apa előtt világossá válik a hazugság, megöleti lányát, de a Fenevad megszökik. Örökké menekül, csak forrásoknál állva meg, szomját enyhítendő⁶⁸. A forrás, víz jelképezheti a megtisztulást, az arra való törekvést. A hibrid formája pedig lehet az incesztus jele, olyan dolgok összekapcsolásáé, amiknek nem lenne szabad kapcsolódniuk⁶⁹. Így tehát láthatjuk: a Fenevad egy incesztus bűnös gondolatából származott, nem véletlenül sújtja ennek a lénynek a képe a vérfertőzést elkövetett Arthurt. Ha pedig belegondolunk, hogy Arthurnak és lovagjainak végső bukását többek között ez a vérbűn okozhatta, tekinthetünk a Csahosra mint egy időnként újra és újra felbukkanó, baljóslatú ómenre. A végső bukás okai pedig a következők lehetnek: 1. Arthur vérfertőzése nővérevel, Morgause-zal. Minthogy ez a lovagság, lovagi kiválóság, lovagi erények gondolatával összeférhetetlen bűn, az ebből a kapcsolatból született Mordred lesz büntetésképpen felelős végső soron Arthur haláláért, birodalma, világa bukásáért. 2. Lancelot Guinivere iránt érzett és gyakorolt bűnös szerelme, mely konfliktust robbant ki, s Gawain testvéreinek halálához vezet, így egybejátszva kissé a harmadik okkal: Gawain olthatatlan bosszúvágyával. Mégis, a legfőbb okként a vérbűnt lehetne megjelölni. Mert hiába ostromolja Arthur és Gawain Lancelot várát, a Boldogságos Lakot, hiába esnek el esetleg a lovagok a harc

66 Corinne SAUNDERS, *Malory's Morte Darthur = Magic and Supernatural in Medieval English Romance*, Cambridge, D. S. Brewer, 2010, 235.

67 Helmut NICKEL, *What kind of Animal was the Questing Beast?*, *Arthuriana*, 2004/2, 66.

68 Antonio L. FURTADO, *The Questing Beast as emblem of the ruin of Logres in the "Post-Vulgate"*, *Arthuriana*, 1999/3, 28.

69 Norris J. LACY, *The Arthurian Handbook*, New York, Garland, 1988, 390.

mezején, ha aztán Arthur hazatér, s királyságát rendben találja. Azonban ez nem történhet meg, Mordred miatt, aki elbitorolja a trónt, s a királynét. Összességében tehát a vérbűn nyomja a legtöbbet a latban, s erre emblematisztikus megjelenése nem is felejt el minket időről időre emlékeztetni. A kor gondolatvilágától sem áll messze, hogy a szörnyet rossz ómeneként értelmezze. Szörnyszülöttek a keresztény értelmezés szerint gyakorta jelezték a valamely elkövetett bűnért eljövendő büntetést. Ezek a szörnyek általában el is pusztultak nem sokkal a születés után, és a büntetés (háború, pestis, éhínség) is nem sokkal később bekövetkezett⁷⁰. Itt a Fenevad, az ómen hosszú ideig (gyakorlatilag a történet-szál lezáratlanságából fakadóan örökre) életben marad, de az elkövetett bűn (incesztus) miatti eljövendő büntetés (Arthurnak és lovagjainak, világának pusztulása) is sokkal később jön el.

A Fenevad más és más történetekben másképp és másképp néz ki kezdetben, majd idővel "kodifikálódik" a leírása. A Poszt-Vulgáta Ciklusban például még nincs is fizikálisan jellemezve. Ekkor még csak egyetlen, de igen szignifikáns tulajdonsága volt megfogalmazva: a csaholás, ami bendőjéből jött.⁷¹

Malorynál a bestia részletes leírásával Sir Trystram könyvében találkozunk, noha addigra a fenevad egyszer már megjelent Arthurnak.⁷²

"Ezenközben Sir Palomides ért oda, a jó lovag, követvén a Csahos Fenevadat, mely vadnak feje kígyófejre formázott, teste a leopárdéra, hátsó fertálya az oroszlanéra, lába szarvasláb volt, bendőjéből pedig olyan lármát hallatszott, mint harminc pár vadászkopó csaholása, s ilyen lármával haladt mindenhová.⁷³"

Meglehetősen különösen kinéző lényről van szó, aminek valós alapjára elég nehéz gondolni. Mert míg az óriások és törpék kapcsán, vagy a különböző mágikus szarvasok és kutyák esetében érthető, hogy milyen reális alap fejlődött tovább a kollektív irodalmi képzeletben, addig itt elsőre nem ugrik be egy lehetséges magyarázat. Egy létező elképzelés a Csahos Fenevad alapjául szolgáló forrásra egy zsiráf.⁷⁴ Ezt én kevésbé tartom valószínűnek, több okból kifolyólag is. A fizikai leírás csak igen erős kicsavarás útján feleltethető meg egy zsiráfénak, annyit azért a középkor embereiről is feltételezhetünk, hogy tudták, a hulló testét nem borítja szőr – így ha egy zsiráf hosszú, de szőrös nyakát látták volna, nem gondolták volna, hogy ez valamiféle hullónyak. Továbbá: a zsiráf hangja

70 Lorraine DASTON, Katharine PARK, *Wonders and the Order of Nature, 1150-1750*, New York, Zone Books, 1998, 181.

71 Antonio L. FURTADO, *The Questing Beast as emblem of the ruin of Logres in the "Post-Vulgate"*, *Arthuriana*, 1999/3, 27.

72 Ott talán azért is mellőzte Malory a jellemzést, mert a korábbi arturiánus művek alapján ismert volt a Fenevad kinézete, s ő erre a kollektív tudásra apellált.

73 MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek...*, 176.

74 Helmut NICKEL, *Presents to Princes: A Bestiary of Strange and Wondrous Beasts, Once Known, for a Time Forgotten, and Rediscovered*, *Metropolitan Museum Journal*, 1991, 129-138. és *What Kind Of Animal Was....*

aligha emlékeztetheti az embert ugatásra. De a legmeggyőzőbb érv pedig az, hogy egyéb népek legendáiban is szerepelt a Fenevadhoz hasonló lény, eb, véreb, aminek gyomrából csaholás jött (egyes változatokban saját kölykei csaholása). Ilyen például a dél-szláv Schachi tizenkét álma, vagy bizonyos arab variánsok.⁷⁵ Kevésbé feltételezhető tehát, hogy volt egy biztos fizikális alapja a mondabeli lénynek (mindenesetre nem Britanniában), hacsak nem kóborolt több nemzet erdejeiben is elszabadult zsiráf. Más és más történetekben pedig mindig másképp néz ki.

A lény kinézete egyébként Malory előtt még sokat formálódott: a *Perlesvaus*-ban még csak alig nagyobb egy nyúlnál, fehér, mint a hó, s gyönyörű ránézni, a szemei pedig drágakövekként ragyognak.⁷⁶ Láthatjuk, hogy ez még erősen eltér a később megszokottá váló leírástól. (Azt fontos észben tartani, hogy a *Perlesvaus*-ban Jézus Krisztust jelképezi, s vérebek tépik szét, jelképezvén a Jézust elpusztító zsidókat⁷⁷). A poszt-vulgáta ciklus *Suite du Merlin*jében már egészen hasonló a leírás Maloryéhoz, szerepel például a hüllő nyak, az oroszlán test, ami foltos (így megfeleltethető a leopárdénak), és az őzlábak. Itt kiegészül még érdekes részletekkel, szemei lángolnak és hatalmas szárnyai vannak. A *Próza Tristan*ban már ugyanazt láthatjuk⁷⁸, amit a *Morte Darthur*ben, tehát Malory valószínűleg közvetlenül ezt a forrást használhatta a szörnyeteg leírására.

A Csahos Fenevadhoz kapcsolódik Arthur világának kontinuitása is: üldözője, Sir Palomides nem hal meg a camlanni mezőn, ahol a Kerek Asztal lovagjait eléri végzetük. Ugyan Malory történetében nem is teljesíti be küldetését, de ezzel a lezáratlansággal – ami nagy valószínűséggel inkább tudattalan, mint tudatos – a befejezetlenséget és a lehetőségek továbbélését jelképezi. Egy másik lehetséges értelmezése a Csahos Fenevad szerepének az, ha pusztán Sir Palomideshez kötjük: így lehet Palomides Isold iránt érzett szerelmének szimbóluma. Isold szerelméért küzdenie ugyanolyan szélmalomharc, mint a Fenevad üldözése⁷⁹. Sőt, merészebb értelmezésekbe belegondolva: Isold szerelmét nem csak Tristram miatt nem érheti el, de azért sem, mert lovagi becsülete folyamatosan megkérdőjeleződik azáltal, hogy a magára vállalt küldetést nem tudja végrehajtani – noha tudjuk, hogy ez az alapvető természete ennek a kalandnak.

A Fenevadnál tehát látjuk tisztán, melyik forrásból dolgozott Malory, a lény felbukkanásai mégis egyediek.

Összefoglalás

Sir Thomas Malory, kora módszereinek megfelelően, forrásokra hagyatkozva dolgozott. Az arturiánus irodalom újra és újra felbukkanó elemei nála is szerepelnek, kisebb-nagyobb módosításokkal. De egyértelműen nem csak másolói, vagy fordítói munkáról van szó, fontos

75 Helmut NICKEL, *What kind of Animal was the Questing Beast?*, *Arthuriana*, 2004/2, 66.

76 *Uo.*, 67.

77 Norris J. LACY, *The Arthurian Handbook*, New York, Garland, 1988, 390.

78 Helmut NICKEL, *What kind of Animal was the Questing Beast?*, *Arthuriana*, 2004/2, 67.

79 *Uo.*, 66.

szerepet kap az összedolgozás, és az egyéni részletek kidolgozása is. Általában a szakirodalom inkább a karakterek, kalandok szemponjából vizsgálja a forráshasználatot⁸⁰, ami sokkal indokoltabb is, hisz több és egyértelműbb eredményt mutat. Dolgozatomban mégis láthattuk, hogy a mágikus lények is utalhatnak a forráshasználatra, sőt, megfigyelhettük rajtuk keresztül, hogy Malory az arturiánus világnak mennyiben a realiztikus (krónikaszerű) és mennyiben a mesés, mágikus vetületét ábrázolja. A törpék esetében az ábrázolásmódja realiztikus, kevésbé mágikus volt, s noha láttunk példát arra, hogy már meglévő törpealakokkal dolgozik, újakat is talált ki. Az óriásoknál szintén ezt figyelhettük meg. Találkoztunk olyan óriással a történetben, amely tisztán mutatta a forráshasználatot (alliteratív *Morte Arthure*), ahol erősen implikálja, a szóhasználat miatt (Chrétien – *Yvain*). A mágikus, allegorikus lények esetében is láttunk olyanokat, amelyek már régóta elemei az arturiánus irodalomnak (például Arthur második álma). A Csahos Fenevad egy olyan elem Malory művében, ami egyértelműen része az arturiánus mondakör eszköztárának. Itt láthattuk, Malory miként tud élni egy már meglévő, kodifikált entitással. Összességében sokszor találkozhattunk Malory korában már létező arturiánus elemekkel, ez nem meglepő, hisz az írás, alkotás akkoriban sokkal inkább kompilációként volt felfogva, sokkal magától értetődőbb volt meglévő elemeket felhasználni, egy hagyományba bekapcsolódni. Láthattuk továbbá, hogy Malory miként használja a maga módján ezeket az elemeket, s miként alkot esetenként újakat. Helen Cooper *conjointure*-nek nevezi Malory művét⁸¹, s valóban sok összedolgozott elemmel találkozunk, már csak a mágikus lények terén is. Ennél lényegesen többel találkozhatnánk, ha a mű egészét vizsgálnánk. S emellett szerepelnek Malory saját, a kora csoda-felfogásának megfelelő (tehát például megszokottnak vett törpék, óriások), betoldásai, kreálmányai.

Bibliográfia

Primer irodalom:

- Robert DE BORON (?), *Merlin*, utószó SELÁF Levente, Bp., Kalligram, 2013.
- *King Arthur's death: alliterative Morte Arthure and stanzaic Le Morte Arthur*, transl. and with introd. by Brian STONE . Harmondsworth, Penguin Books Ltd., 1988.
- Sir Thomas MALORY, *Arthur királynak és vitézeinek, a Kerek Asztal lovagjainak históriája*, vál., utószó KRETZOI Miklósné, Bp., Háttér Kiadó, 1998.
- Sir Thomas MALORY *Complete Works*, ed. Eugène VINAVER, Oxford University Press, 1971.
- Sir Thomas MALORY, *Le Morte D'Arthur*, intr. Sir John RHYS, London, J. M. Dent & Sons

80 Lásd például Ralph NORRIS *Malory's Library*-jét.

81 Helen COOPER, *The Lancelot-Grail Cycle in England: Malory and his Predecessors = A Companion to the Lancelot-Grail Cycle*, ed. Carol DOVER, Cambridge, D. S. Brewer, 2003, 147.

LTD., 1933.

- François RABELAIS, *La Vie très horrifique du Grand Gargantua: père de Pantagruel*, Párizs-Genf, Éditions Slatkine, 1995
- *Trisztán és Izolda*, jegyz. SZABICS Imre, szerk., ford., jegyz. KÉPES Júlia, Bp., Akkord Kiadó, 2001.

Szekunder irodalom:

- *The Arthurian Legends: an Illustrated Anthology*, sel., intr. Richard BARBER, Yugoslavia, The Boydell Press, 1991.
- Helen COOPER, *The Lancelot-Grail Cycle in England: Malory and his Predecessors = A Companion to the Lancelot-Grail Cycle*, ed. Carol DOVER, Cambridge, D. S. Brewer, 2003, 147-162.
- Lorraine DASTON, Katharine PARK, *Wonders and the Order of Nature, 1150-1750*, New York, Zone Books, 1998.
- Antonio L. FURTADO, *The Questing Beast as emblem of the ruin of Logres in the "Post-Vulgate"*, *Arthuriana*, 1999/3, 27-48.
- Isabel HABICHT, *Der Zwerg als Träger metafiktionaler Diskurse in deutschen und französischen Texten des Mittelalters*, Universitätsverlag Winter, 2010.
- Peter H. GOODRICH, *Saracens and Islamic Alterity in Malory's "Le Morte Darthur"*, *Arthuriana*, 2006/4, 10-28.
- Beverly KENNEDY, *Notions of Adventure in Malory's "Morte Darthur"*, *Arthurian Interpretations*, 1989/2, 38-59.
- Norris J. LACY, *The Arthurian Handbook*, New York, Garland, 1988.
- T. MCALINDON, *Magic, Fate, and Providence in Medieval Narrative and Sir Gawain and the Green Knight*, *The Review of English Studies*, New Series, 62(1965/May), 121-139.
- Asa Simon MITTMAN, *Maps and Monsters in Medieval England*, New York, Routledge, 2006
- Helmut NICKEL, *Presents to Princes: A Bestiary of Strange and Wondrous Beasts, Once Known, for a Time Forgotten, and Rediscovered*, *Metropolitan Museum Journal*, 1991, 129-138.
- Helmut NICKEL, *What kind of Animal was the Questing Beast?*, *Arthuriana*, 2004/2, 66-69.
- Ralph NORRIS, *Malory's Library: The Sources of the Morte Darthur*, Cambridge, D. S.

Brewer, 2008.

- Corinne SAUNDERS, *Malory's Morte Darthur = Magic and Supernatural in Medieval English Romance*, Cambridge, D. S. Brewer, 2010.